

O DWU »WIELKOPOLSKICH« ZABYTKACH JĘZYKOWYCH

W pracy niniejszej przedstawiam pisownię głosek sz ż cz dz, s z c dz i ś ź ć dź w dwu zabytkach językowych polskich: w *Mammotrektie tzw. kaliskim* z r. 1471¹⁾ i w *Zottarzu* Walentego Wróbla przepisany przez Jeronima z Poznania w r. 1528²⁾. Obydwa zabytki są uważane za wielkopolskie³⁾, wykazują jednak, co dziwne, brak rozróżnienia szeregu sz ż cz dź od szeregu s z c dz. Stwierdzam konieczność rewizji dotychczasowych poglądów na sprawę lokalizacji języka tych zabytków.

1. M a m m o t r e k t 1 4 7 1.

Spółgłoska s w pozycji przed A (tzn. przed samogłoską inną niż y i) pisana jest tu najczęściej (182 razy) przez sch: *Kraschorzeczny* (retor) 6, *Roscha* 6d, *Kraschorzeczny* 7d, *Odczoschanego* 8, *Wschadzyl* (intulit) 8d, *Y tam y scham* 9, *odschadzony* (ablactans) 10, *Schoczewney karmey* 11, *wyschokoczy* 11d, *myedzyschobą* 12d, *Schuchotą* 13d, *Pod przyschąznym*

¹⁾ Wydał J. Łoś w *Mat. i Pracach Komisji Język. PAU V* (1913) s. 1 — 172. Przy cytowanym materiale cyfra, oznacza stronę tego wydania, litera d — prawą kolumnę.

²⁾ Badania oparłem na przedruku St. Vrtele Wierczyńskiego w „Wyborze tekstów staropolskich”, Warszawa 1950, s. 252 nn.

³⁾ Ostatnio w sprawie Mammotrektu: Wł. Kuraszkiewicz *Oboczność — 'ev//—'ov w dawnej polszczyźnie i w dzisiejszych gwarach*, Wrocław. Tow. Naukowe, Wrocław 1951, s. 39 — 40, oraz St. Rospond, *Z badań nad przeszłością polskiego języka literackiego*, *Jęz. Polski* XXXI (1951) s. 216.

schandem 13d itp. 'Tu też liczę: *schelnąły schią* 11, *Schebranye* (tumultus) 42, *Schetrze* (elidat) 78d, *po scheb anyą vyna* 114, *Schebranye* (colleccionem) 126d, *Scherdzevyalo* 136d, *Vyzagną schem* (B. sagnal sem — amovi) 39, *Dokan schem na schwyeczcie* 83d, *nye czirpyal schem znogyą* 87; *zaschadek* (B. podszadek, inquilinus) 23d, *zaschadowye* (B. sąsyyadowye) 115d; *Czischowe* (tina, cisowe), *Koschamy* (falcastris, *kosami*) 32d. — Przez *shA* 1 r.: *Lysha gora* (Calvaria) 125. — Przez *schIA* 17 r.: *Slycznoszcz kraschia* (venustas) 7, *Poschielstwo* 12d, 40d, *Poschiel* (gerulus) 34d, *Z wyschiokyego* 50d, *Sposchiobyona* 73d, *Schiobye* 80d; *Przestampyły schią* (prevaricati sunt) 24, *Rostargnyeny schią* (versi) 26, *Vypuszczany schia* 30d, *schnowany schią* (texuntur i. e. componuntur) 35, *Gothowy schią* (kalende sunt) 37d, *Wczyły schią* (impegerunt) 46d, *Glupy schią a. banda* 65d, *Przyły schią* 84d, *Siluczieny schią* (collisi, zam. collisae) 114d, *Vesly schią* 125. *Gothowy schią* (misceritur zam. miscentur) 68 oraz *Zdaly schią* (reputati sunt) 102d czytam *gotowi się i zdali się*. — Przez *szA* 20r.: *Sposzobą* (—u, habitu) 54, *Vyszokye* 60d, *Czysty szand* (veram sentenciam) 62, *Wyązly szą a. wvazany schą* (infixe sunt) 63d, *szovithym* 66, *Wyszoko* 70, *Trzanszancz schią* 78, *Nye przypiszvy* 80, *Wszadzon* (plantatus) 93d, *Szaly* (B. ssaly) 96d, *Sposzobugye* 97, *Othlączyły szą schią* 111d, *Szebranye* 120, *szadzicz* 121, *Kazdy oszobye* 121d, *ceszar* (Łoś czyta *ciesar*) 126d, *sząschoda* 127, *Roszandzovanye* (preiudicium) 130d, *w szobye* 133, także *Rosproschą schą a. rozzipyą* (diffundentur) 115. — Przez *ssA* 13 r.: *Russe* (od *rusy*) 12, *Ossoby* 27d, *Nye ossobisch* (non *usurpabis*) 28d, *Spossobv* 29d, *Ossandzon gyesth* 35, *Okrassą* (mundum) 57, *ossanky* (osęki) 66d, *okrzassanya* 72d, *Krassą* (speciem) 75d, [s] *possob* 76d, *Lassow* (nemorum) 104, *pssa* 38d, *Waszisch twa prassa* (appenses) 25. — Przez *sA* 26 r.: *Sool zaszlubony* (sal federis) 21, *sucha* 22, *Soyką* 22, *sadło* 23, *Semglalo* 31d, *Szosalaly* (sciosali) 42d, *Vczosanego* 43, *Gotow sem* 61d, *sąd* (judicium) 66d, *Wszadzono* 71, *Sącha solna* (figmentum [salis], B. *socha solna*) 76, *Sąh a. garb* (vertex) 76d, *Psągyą* (psują) 84, *sedlycza* (sudlica) 85, *sąnczým gorączym* (vrentem) 91d, *schamo osobye* 93d, *Spo-*

sobyl 94, *K solnyczam* 107d, *sąndz* 110, *Sepchayą* 116d, *Ziemyą suchą* 119d, *Sepchnąly* 122d, *Saffarze* (dispensatores) 127, *Halsa, halsa* (euge, euge) 105d.

Spółgłoska sz przed A. Przez *schA* 116 r.: *namnyeyschego* 9, *Noczudnyeyschego* 9d, *schedlem* 10, *Proschą* (oro) 12d, *Nastarsche* 14, *Myeschany* 16, *Navyeschone* 16, *Pyora ptaschego* 18, *Przysztesche* 18d, *pyerza ptaschego* 20d, *Wschandy* 20d, itp.; tutaj liczę także *A wschal* (wszak) 25d, *Ve mschem dobrem* (in omni re) 84d, *Vyrąschą schą* (wyruszą się) 96. — Przez *szhA* 1 r.: *Wszhego pospolstwa* 19d, (błąd drukarski?). — Przez *schIA* 24 r.: *Skvschienenye* 5, *Proschienym* 6, *Doschiedl gyest* 12, *Nyowschieyą* (et non penitus) 21d, *W byalem ruschie* 21d, 53, *Vkąschią* 35d, *Po zagyątrznyeyschiem dnyą* 37d, *Schiepczancz* 39d, *Zawyeschią* (ponam) 47, *Prziszteschie* (atrium) 49d, *proschienya* 55, *Vczieschienym* (jubilo) 60, *S poruschiemym* (in impetu) 61d, *Vczeschienenye* 71d, *Vczieschienenya* 76, *Na vczeschienenye* 79, *Naschie przodky* 86, *Roskochienenye* (fissuras) 88, *Straschienenye* 92d, *Slyschiecz* 94d, *Pod posluschienstwem* 108d, *Nye bandą ruschienenye* 112, *podczieschie* (architrclinus) 125. — Przez *sszA* 1 r.: *Wplywasszą* 7d. — Przez *szA* 9 r.: *Lyszayow* 23, *Wnoszancz* 53, *Wszek* 83d, *vszak* 90, *Thuszczse* 108d, *Młodszego* 110, *Szedl* 119, *Straszayuncz* 121, *Na noszczących* 133d. — Przez *ssA* 13 r.: *Przed wczoraysem dnyem* 12, *thayneysa* 22d, *Naplodnyeisse* 27d, *Ocrassony* 57, *Oglossą* (1. sg.) 62, *Pomnyeissenye* 81, *Namyrznyeissego* 95, *Nye opasse schią* 107, *Naquassono* 111, *Podleysse* 127d, *vmnyeissony* 131d, *dusse* (gen. sg.) 132d, *Od dzyscheysszego dnya* 134. — Przez *sA* 8 r.: *Nalepsey mirry* (prime mirre) 19, *polepsaly* 51, *Wsego stworzenia* 86d, *Virzsek* (apex) 118, *odsedł* 124d, także *Navisse skaly* 38, *Navissa stoliczia* 42, *Navissey* 129. — Przez *zA* 2 r.: *Swyezone* (zwieszzone) 93, *Zalonocz* (vecordia) 60.

Połączenie głosek śA zapisano 1 r. przez *sAy*: *Seynicza* (porticus) 42d; — przez *ssiA* 1 r.: *B ssior* (Lissum) 35; — przez *szIA* 1 r.: *Sch szieny* (de triclino) 46d; — przez *schyA* 1 r.: *Rzczily schyą* (rzucili się) 135; — przez *schIA* 232 r.: *Przedarly schią* 8d, *Rosplodzyło schią* 8d, *Poklonyl schią* 10d, *Pokly-*

nayaczy schiā 10d itp. (się 180 r.), *Oschiodlal* 10, *Wyschiodlal* 10d, *K nyeschienyv* 17d, *Przeschiekane* 18d, *schiemyona* 23, *Nye przyschiekayczie* 23d, *W mylosciwem czaschie* 24, *Schiemyā* (sementem) 24, *Sschiekancz* 25d, *Naschiena* 26 itp., także *Na myschie* (na misie) 119, *W myschie* 119d, *po schierczv* 133d oraz *Schiednyerzi* (septemplices) 81 i *Nalyschon* (recalvaster, *nahysion*) 22d; — przez *schA* 143 r.: *Zagosczył schā* 9, *Poklonyl schā* 9d, *Slepyly schā* 11, *Lomyl schā* 12d, *Vderzył schā* 14d, *Zagrzało schā* 16d itp. (się 88 r.), *Nyewyescholym* 6d, *Schostra* 11d, *Pod przyschąznym schandem* 13d, *Prawo przischązne* 17, *Włoschane* 18, *Po wschitkich czaszech* 23, *Schacz* (seri) 26, *Na początkā myeschānczew* 27, *Thyschāncznyczy* 28, *Przischāznik* 32 itp., także *Schaschā* (zasię) 28, *Zaschā* 102d, *schercza* 46d, *Schrzoschonā* (strzęsionā, Łoś), 123; — przez *szA* 15 r.: *Poschmyerzyla szā* 8, *Czwyge szā* 10, *Wscalā szā* 61d, *klanya szā* 76d, *Lepy szā gadal* (?) 77, *Sklonyl sza dzien* 124d; *Przenyeszenya* 48, *Dziwoky oszel* (onager) 60, *schanszada* 99d, *Dyablem poszandzonego* (posiedzionego, Łoś) 100, *Moszandza* 103d, *Oczasze* (o czasie) 130, *Kszangy* 131, *Doszangayancz* 132, *Moszāncz* 137d; — przez *ssA* 2 r.: *Kv krasse* (ad cultum) 57d, *Ossādā* (inhabitābuntur) 79d; — przez *sa* 2 r.: *Vprzeci szā* 65, *Ksāgarzew* (librariis) 58.

Połączenie *sy. Przez *sy* 4 r.: *mego desyderza* 7, *vsypcze* 45d, *Osypcze* (stipate) 72, *Włosy* 74; przez *si* 1 r.: *Rosipaly by* 135d. Przez *ssy* 1 r.: *Lassy* 44d. — Przez *schy* 11 r.: *Od schyna* 9, *Zawyaschy* 10d, 20, 24d, *Loschy* 49, *Włoschy* 73, 127d, *Boschy* (bosy) 90d, *Roschypyā* 98d, *włoschy* (instr.) 130d i *Doschypyalich* (B. dospyalaly) 27d; przez *schī* 14 r.: *Schinowcze* 23d, *schīrow* 37, *Czaschi* (czaszy) 39d, *Vyschipyaly* 51, *Schinowczv* 55d, *Schinowye* 66, *oschīpan* 74, *Craschi* (gen.) 75d, *okraschi* (okraszy) 88, *włoschi* 101d, *Laschi* 114, *Roschipyā* 116d, *Naschiczenye* 128, także *Sch[i]novy*: 126.

Połączenie *szi. Przez *schi* (48 r.) i *schy* (16 r.): *naruschil* 9d, *Vstraschily schiā* 16d, *Poruschī schiā* 17d, *koschik* 18 itp., także *Czyschi* (pacifici) 79, *starschi* (pl.) 114, *Povyschi* (inaltabit) 81, *Przewyschilem* 70d, *Powyschil* (exaltavit) 57d i *Roschirzonego*

49d; *Napogywschy* 11d, *Porodziwschy* 12, *Vischy schą* 17, *vyschywany* 18d, *ze wschym czalem* 21d, *Roschyrzila schą* 22d itd., także *spye[s]chy* 91. Przez *szy* (2 r.) i *sz* (4 r.): *Vezwafszy* 58, *Myąsszy* 15d; *Czeszicz schią* 33, *Roskruszil* 47, *Scruszil* 102, *Skomroszily* 112d. Przez *ssi* 6 r.: *Przed wczoraysim dnyem* 35d, *Naczienczyeyssi* 41d, *Slachetnyeyssi* (optimates) 45d, *Czielestnyeyssi* (sg.) 54d, *Schilnyeyssi*, *pokornyejssi* (pl.) 78. Przez *si* 2 r. i *sy* 5 r.: *Naschilnyeyssich* 57, *vsithky* (wsztyki) 73; *Nalepsy* (pl.) 38d, *syroka rzecz* 59d, *Przewisyla* 70d, *nissy* (niższy) 70, *Vyssy* (wyższy) 16.

Połączenie *śi*. Przez *sch* 50 r. i *schy* 17 r.: *Zawyeschicz* 10d, *Gaschidla* 18, *Powyeschisz* 18d, *Zawyeschi* 21, *Gaschidli* 24d, *Proschil* 30, *schirpowe* 32, *Poschilam schią* 37, *Powyeschil* 39, *wywyeschil* 40d, *Vschilowanye* 41 itp., też *leschicza* (lacum) 121d; – *roznoschy* 9, *Oschyrocziabych* (orbabor) 11d, *Oschyroczał* 13d, *Myasta schytowna* (papierio est, locus ubi crescut papiri) 15, *Na lyschynye* (in calvicio) 22d, *Oschy* (axis) 43d, *Wschy* (vicos) 56, *Schylugye schią* 69, *Schylą* 73, *Pyerschy* 73, *schynosc* 82d, *Nye pokąschy schią* (nie pokusi się) 91d, *Schycze* (B. syczye, iunci; *sicie*, sitowie, Łoś) 93, *Schydlo* (decipula) 98, *Szmyerczoschy* (pestifer) 101d, *Pokoschyly schą* (B. pokvssyly sya) 111d, *Schynosc* 137. – Przez *sz* 1 r.: *Lyszica* (na boku dopisano: *leschicza*) 121d; – przez *si* 1 r.: *Nasilnyka* 59d; – przez *sy* 3 r.: *sylnosci* 83d, *Sylny* (valent) 108d, *vsyluy* 114d.

Spółgłoski: *s* i bezdźwięczna *z* w wygłosie. Przez *sch* 50 r.: *Przesch mysly* 33, *Na малы czasch* 34, *Besch wschego odwyedzienya* 37, *przesch okna* 45d, *Lasch* (lucus) 46d, *Przesch prziestanya* 47d, *Wosch* (carra) 54, *Czasch roskoschny* 54d itp.; tutaj też *Z grosch* (z groz, de insidiis) 67d, *Przepysch* (exemplum) 52. – Przez *sz* 5 r.: *Przesz vrazią* (urazu) 37d, *Przesz odethchu* 62, *Przesz przymyeschanya* 105, *Przesz blota* 118d, *Przesz podobyenstwo* 128d. – Przez *s* 3 r.: *Przes kamyen* 45d, *Przes pravidlo* 100, *Przes proroki* 111.

Spółgłoski: *sz* i bezdźwięczna *ż* w wygłosie. Przez *sch* 97 r.: *Thelesch* (totidem) 7, *Jusch przetho* 8, *Spogysch* (limes) 8, *Przethosch* (igitur) 8d, *Asch* (donec) 9, *chczesch* (2 sg.) 9d,

roszkosch 9d, Włozysch 17, Przewleczesch 17d, Przykrigyesch 17d, Wyplaczysch 19d itp. — Przez sz 7 r.: thesz 8d, Poschpyesz (accelera) 9d, Obrzezesz 24, dothknyesz 60, przethosz 95, Wskrzeschisz 96, Mnymasz ly 100d. — Przez s 1 r.: Alys wschitka twarz zlzamy zmocził 46.

Spółgłoski: ś i bezdźwięczna ź w wygłosie. Przez sch 15 r.: Wczynylesch (imposuisti) 11, Oddalesch schią 45, Porasch (alide; jedyny wyraz / z / ź w wygłosie) 56d, Spogilesch 60, Panowalesch 61d, Zlamalesch 61d, Podtloczilesch 64, Lankalesch (non horruisti) 66d, Przibilesch (afixisti) 67d, Posluchalisch by (attenderis) 79, Wstampilesch 91, Othpuszczilesch 91d, Zagynalesch 94d, Wsmoglesch (invaluisti) 99, Dluzen gyesch (debes) 119. — Przez sz 3 r.: Nye poruschilez 76d, Nye vwyelbylesz (non magnificasti) 89, Gymesz schią opyla ([vinum] quo mades) 35d. — Przez s 1 r.: Dluzien ges (debes) 124.

Dla ścisłości podaję wyrazy, których z różnych powodów nie brałem pod uwagę przy rozpatrywaniu pisowni spółgłosek s, sz i ś: Szydło (stramentum, B. syodło) 12d, Pyorem a. giglą wyschypane (B. viszyvane) 18d, Sissek (camelion qui aere vivit) 22, Oschiewieczilo (illuxit) 37d, Lesche dany 41d, Sandky (Łoś 167 czyta siatki) 49d, Bissowa 53d, Włosa (decerne, B. przysszy a. włosch) 57d, W sadą (in lacum, w ssądu?) 67, Roschipa (B. rossyepa) 74d, Szelal (stimuleris) 80, Bo zie moziesch sch nym smyerziczi 81d, Pokoschyły schą 111d, Oscheszy (edes) 120d, Penulam... strissy de Hispania vel Anglia 131.

Spółgłoska z przed A. — Przez zA 442 r.: Rozwm (ratio) 5d, Omazany 6d, Zapaschnyk 7, Zakazagye 7, Zawyszcz 7d, rozeznanye 7d, Nakazana 8, Zathworzył 8d, Zatopyły 8d, Groza 8d, Azaly 9 itp., Barzo 10, 32d, 65, 82, Odzowczie schią (advocate) 93d, Zvy (z-uj, solve) 15, Zvgye 22, rozuthi 90d, Nyza (nizu) 22d, Mzely (od-mzeć, cz. mizeti, Łoś 162) 13d. — Przez ziA 3 r.: Przesz vrazia (casso vulnere) 37d, Pomazianczewy bozemv 38, Roziegnaly 106 (por. Rozegnaly 106). — Przez sA 3 r.: Rosumny 14d, Rosumnye 51 (por. Rozwm 5d i Rozumnego 13d), Samyaskaley (tardioris) 15. — Przez schA 1 r.: Schascha (zasię) 28.

Spółgłoska *z* przed *A*. — Przez *zA* 128.: *Włożą* (ponam) 8, *Przewyczązneye* 9, *Zon* (concupinarum) 10d, *Obczązony* 13d, *Obczązonym* 14, *Rozmozeny* 15, *Wyelky boze* 15d, *Czanzek* (molestus) 17, *Dzierzadlo* 18, *Kolky zolaszne* (sic) 18d, *Zemla* (simila) 19, *Dzirzadla* 19d, *Zolthy* 22d itp., *Pod pazą* (Łoś 164) 68d, *Paralizem* 118d, *Zadne* (žadne) 32, także *zelaza* 71d. Przez *ziA* 44 r.: *Zienska nyemocz rodzenya* 9d, *Ziemly* (zemły, similiae) 16d, *Poraziony* 17, *Ozzienye* 17, *Wrozielnyky* 25d, *Zarazią* (feriam) 25d, *odzierziecz* 29d, *zaprzyschąziennym* 36d, *Nyeprawego lozia* 37, *Obczązienny* 38, *Obyeziecz* 39, *Oziecz* (ustilare) 54, *Sluziebnyczia* 56d, *Przemozieny* 56d, *Zienskiego* 57d, *Vylozienym* 58d, *Nu them vyłdziennyą* 58d, *Kazie* 62d, *lozie* (reclinatorium) 72d, *Lozie* (sinus) 79d, *moziesch* 81d, *Zadzierzienye* 82, *Stroziewye* 84, *Zbozie* 85d, *Pozienye grozą* 90d, *W obleziennyą* (in obsidione) 92, *Wgroziennyv* 92d, *Zalozieny* 94d, *w malzienstwyę* 95, *Zalozienye rodu* (fundamentum) 96, *Otzenie* (odżenie, odpędzi) 98d, *Lziem odpovyedaczi* 101, *Lupyzie* 106d, *Obrazion* 108, *Vylozienye* 108d, *Strozie* 111, *Strozie domovy* 111d, *roszizenye* (rozżenie) 114d, *Skazienny* 115d, *dluzien gyest* (debet) 119d, *Dluzien ges* 124, *dierzizenya* 136d; tu także *Zielazne brony* 48d, *zielazo* 80 (por. *zelaza* 71d). Przez *szA* 2 r.: *Dobyl weszę* (cepit arcem) 48, *Szandosczy* 125d. — Przez *sA* 1 r.: *Zdziersal* 70.

Spółgłoska *z* przed *A*. Przez *ziA* 35 r.: *po ziemy* 7d, *Czudzoziemyecz* 9d, *ziolamy* 15d, *W ziemy* 16, *ziola* 17d, *Zieloną* 19d, *Blyziemv czialv* 22d, *ziemy* 23d, *ziemya* 25d, *koziel* 29, *Po ziemy* 39d, *Ziemskym* 39d, *Ziewnąlo* 46, *z ziemye* 53d, *Ziemyanye* 64d, *Myerziony* 68, *Obziertzie* (comessatores) 69d, *Ziarnatego yaplka* 73, *ziarna* 73, *Zielone* 85d, *ziemy* 86, *gyeziora* 90, *Ziemye* 98d, *Ziarno* 101d, *Ku czudzoziemcziem* 102d, *Do gyeziora* 105d, *ziemye* 107, *Czudzoziemczi* 113, *Ziemyą* 119d, *o ziemyą* 121 bis, *Ziemyanyn* 129d, *Czudzoziemyecz* 129d, *Czudzoziemczem* 132d; tu też *Rogozie* (caretum. zbior.) 60; *zielazo* przy *z*. — Przez *szA* 1 r.: *w obrasze* (effigie) 122. — Przez *zA* 5 r.: *Wzål* 45, *Myerzalo myą* 59 i *Myerzalo go* 121d, *wzanthego* 85d, także *Zarnata yaplka* 19. — *Wsyancz* 119 czytamy *wsjąć*.

Ze względu na brak rozróżnienia między samogłoskami *y*, *i* nie zestawiam pisowni połączeń *sy, *zy i *zi*. Wszystkie te połączenia pisane są przez *zy* i *zi* (2 wyjątki: *Loszy* 'łozy'? 29d i *Waszisch* 25). — Pomijam też: *Zamek* (titulus) 5d, *Vyzagnal schem* 39, *Po strozienyą* (zam. *stworzeniu*) 81d, *W nyevmyerzezie* 76, także *W rogoze* (B. w rogozy) 15. Ostatni przykład mógłby świadczyć o pomieszaniu deklinacji żeńskich, miękkiej i twardej, przy założeniu, że pisarz mazurzy (*rogoża*, w *rogozie*, loc.), może być jednak uważany za acc. sg. od zbiorowego *rogozie* (por. wyżej przy *ż*).

Spółgłoskę *c* przed *A* oznaczył pisarz 291 r. przez *cz*: *Nadmandrcze* 5, *Thworcza* 5d, *Gwyazdomowcza* 6, *Obroncza* 7, *W goranczosczy* 9d, *Czudzoziemyecz* 9d, *yako chczesch* 9d, *Noczudnyejshęgo* 9d, *Lagavyczą* (utrem, B. lagwiczą) 10, *Plecze* (scapule) 10, *Na obyeczanye* 10 itp. Tu także: *Vykłoczą* (ébulient, *wykłocą* Łoś 170) 15d, *Z druziczamy* (cum sodalibus, *drużycami*) 33d, *Ptastwa domaczego* (*domacego* Łoś 159) 42d, *Nye podmyeczą* (nie podmieczę) 45, *Czudnego* 56d, *Czuda* 133d, *Sczadzil by* (scadziłby) 60. *W [r]ancznyczech* (w ręcznicach) 66d, *sedlycza* (zam. *sudlica*) 85, *Maczany* 96, *Maczaly* 105, *Rzączą* (rzucę) 90d, *W liczą* (w licu) 122, *Szniczicza* (sienica) 125, *Maczecha* (macecha) 126d, *Bydlacze* (bydlące) 134d, *Kranczancz* (kręcąc) 138, *vynopaczczew* (u Łosia 170 *winopaszec*, lepiej *winowaćcew*) 129d, *Vyedercze* (concham) 33, *Zgupcza* (zgubca) 90d, *leschicza* (dopisano na boku) 121d, *Rostagyacze* (dissolvenda, *roztające*) 137, *Stanowycze* (mansiones, od *stanowica*) 6; *Przczuczyw* 13, *Przczuczczie* (przczucie, Łoś 165) 112, pomijam jednak *Viczuczczye* 101d. Pomijam też: *Czeny* (cieni?, Łoś) 100d, *Kv myączemv pirschi* 105, *Strzicze* 115. *Na stolcu* 67d, *Stuloncove* 18d, *Colky* 24d, *Wscalą schą* czytam *na stołku*, *stulonkowie*, *kołki*, *wskalą się* (?). — Przez *cz* A 76 r.: *Vcznye ucziekayaczie szigya* 5, *Wnątrzná praczia* 5, *Manziczia* (mężyca) 7d, *Nauschnyczie* (nausznic) 10d, *Modlebnyczie* 17d, *Podluk thkanyczie* 19, *Pleczie* 19, 29d, 89, 105, *Thanczie* (choros) 19d, *Zaponyczie* (armillas) 19d, 63, 72, *Dzia-nyczia* 20, *Podrobnyczie* (minutini) 21, *Gyednorosczia* 26d,

Manzoboyczia 30, *Lagwiczie skorzane* 32, *Gyedlczie* 2d, *Mowczia* (locutor) 35, *Masczynyczie* (ubi unguentum reponitur) 36, *Przelbiczia* 37, *Proczia* (funda) 37, *Na poschadczie* 38, *Zaponyczyą* 38d, *Czaschi czągyączie noczy* (czasy czujące) 39d, *Kobyerczie* 40d, *Na poschatczie* 41d, 48, *stoliczia* 42, 45d, *rzaniczie* (prefectos) 42d, *Spiczcie* (radii) 43d, *Chowadlnyczia* 44d itp., także *Otlekczienye* 54, *Nye bandą podchiczieny* 64d, *Zamączienye* 82d, *Odplaczienye* 101d. *Krotczie* (summatim) 109. Niejasne *Vyesczczie* (divinos) 29d. — Przez czyA 1 r.: *Ganczye* (gańce) 79d. — Przez ciA 2 r.: *Narącznyczie* (dextralia) 27d, *Sthorycierzew* (centuriones) 28.

Spółgłoska cz przed A. — Przez czA 232 r.: *Oblyczayą* 6, *Obleczon* 6d, *czasch* (czas) 6d, *W poczanthką* 7d, *Czaschmy* (vice) 8d, *Manczą* 9, *Nye przepuszczay* 9d, *Czvgye sza* 10 itp., także *Roszczoslymy vsty* 35, *za szczescie* (za szczęście) 45, *W szczescią* 80, — *Na oczyszczenie* 21, *Wcziszczona woda* 25, *czisczenie* 121, *Vgysczonemu* 13d, *Vgyszczonym* 128; niejasne *Oszczandayąc* (dissimulante, oskudzając?) 10, *Powyedacze* 11, *Roszczaszcziala* 56d. — Przez czyA 56 r.: *Schiebrzuch* 5d, *Czieladzy* 9d, 70d, *Spuszczienye* 12, *Przebywacziewy* 16, *Schwircziala* (*świrczala*, Łoś 168) 16d, *Krzyk alias tluszczia* (tumultus) 26, *pypecziesch* 21, *Zlyczieny* 26d, *Krzyczciely* 34, *Lyczienye* 35, *Czieluszcz* 41, *Ocziszczienye* 41, *Cziemą* (czemu) 41, *Naschadziszcie* (hostile) 41, *Wyeczczadlnya* 45d, *Za oschoczienye* (pro delacione) 59, *Lysth vyrzeczienya* 52, *Spuszczienya* 53d, *Gyednaczie* a. *schwyyathkowye* 54d, *Vczien* (discipulus) 57, *Człowyeczienstwa* 59, *S przepuszczienya bozego* 59d, *Skladaczcie* (fabricatores) 60d, 94d, *Gyesczierziczcie* (vipere) 61, *Myecziewye* (framee) 63d, *Vczienya* 65, *Vycladaczcie* (tractatus) 66d, *Gadaczcie* (coniectores) 66, *pozicziwym* 70, *Vipuszczienye* 73, *Rospuszczienye* 75d, *Odpuszczienye* 76d, *Obliczie* 78, *Oschoczienye* (delatura) 82, *placziem* 83d, *Puszczie*, *latorosly* (frondes) 85, *Thlucziecze* 88, *Vyesczciego* (ariolum) 88, *Vyglądaczcia* (speculatore) 90d, *Gadaczcie* 90d, *Vypuszczial duszą* 102, *Vscziepyą* 104d, *Od człowyeczienstwa* 109, *Sbiraczcie vyna* (vinde-miatores) 113, *stluczieny schią* 114d, *Gdysch gesczie* (gdyż

jeszcze) 116, *krzcienye* 121, *uczienye* 129, *Zirzecz, podczeschie* 125, *Tluczie o ziemyą* 121, *Czeczie (ciecze)* 136d, *Scziebyeczancz* 137d; tu też *Vyszczienye* (*experimentum, uiszczenie*) 124d, *Naczienczneyssi (nacienczejszy, Łoś 162)* 41d. — Przez *ca* 1 r.: *Ceschną* (*temporanea, cześną*) 29.

Spółgłoska *ć* przed *A*. — Przez *czA* 162 r.: *Spleczon* 7, *Odczoschanego* 8, *Pobyetze* 9, *Przewyczanzenye* 9, *Goscza* 9, *w krzywocze* 10, *Vrzandzicze* 10d, *Prancze* (*virgas*) 12, *Dzeczancza* 13, *Kupczicze* 12d, *Nyewyescze* (*nurui*) 13, *Prancze* 13, *Obczązony* 13d, itp., także *Pancze* (*calcane, czytam [na] pięcie*) 7d, *wyczaznoszczą* (*u Łośia 170 wycieżność, raczej wicieźność*) 37, *W szesczczą* (*w szczęściu*) 80, *Schycze* (*'sitowie', sicie*) 93, *Spuszczala* (*spuściła, Łoś 167*) 106, *Quyelcze* (*ululate, kwielcie, Łoś 161*) 136d, *Czeczie* (*ciecze*) 136d. — Przez *cziaA* 170 r.: *ucziekayaczie* (*uciekające*) 5, *włosczie* 9, *Oschyroczialbych* (*orbabor*) 11d, *Gyszciem rozmyal* 12, *Cziescz* (*cognatus*) 16d, *Vczczycziele* (*zelotes*) 17, *Mszczyciel* 19d, *trzeciego* 20, *Myasto spuszciale* (*urbs silvarum*) 32 itp., także formy 2 pl.: *Rozmyerczie* (*od rozmierzyć, Łoś 166*) *budowane* 106d, *Roschilisczie* (*disolvistis*) 107, *Zdąlysczie* (*conflatis*) 116d, *Przczuczczcie* (*od przecucić, Łoś 165*) 112; *Naczienczneyssi* 41d, *Kosczienky* (*od kostnek, Łoś 161*) 45. — Przez *ciaA* 3 r.: *Nye rzeszcie* (*rzeźcie*) 29, *czynycie* 41, *Giczcie dobrze z bogyem* 55. — Przez *czyA* 1 r.: *Gyszcye* 12d (*pomijam vwłoczyczy[e]* 125d). — Przez *ca* 2 r.: *ceszar* (*ciesar, Łoś 158*) 126d, *Doczscono gyest* (*doczciono, Łoś 159*) 58. — Pomiąłem przy omawianiu pisowni spółgłoski *ć* następujące zapisy: *Czieschną* (*hebentem, messę*) 40, *Vyeczczenye* 52, *Roszczaszcziala* 56, *Czeny* 100d, *cząstą* 107d.

Spółgłoska *dz* przed *A*. — Przez *dżA* 107 r.: *Podwyerzzenym* 6, *Rdza* 6d, *Nandze* 7, *rospłodzą* 9, *Czudzoziemyecz* 9d, *rodzenya* 9d, *odpandzal* 9, *Blandżączego* 10d itp.; *Swadzonemu* (*zwadzonemu*) 24, *Nyedochodzony* 25d, *Pochodzona* 39, *Zgromadzon* 27d, *Ossandzon* 35, *Przipandzon* 40, *vgladzonego* 43, *Vgladzona* 81, *Vgladzone* 73d, *Zgladzona* 126, *Wszadzono* 71, *Wszadzón* 93d, *Poschadzono* 73d, *Przeschadzona* 99, *Ogrodzono* 88, *Strudzone* 92, *Zbrudzone* 101, *Zdradzón* 117d,

Znandzone 119d, *Vnandzeny* 133, *Nye zrzandzone* 125d, *Sczvi[r]dzeny* 133d; *Rozwyiedzona* 27, *Przewyiedzona* 53d, *Dyabłem poszandzonego* 100, *Vhradzona* 103, (przytaczam wszystkie partic. praet. pass.). — Przez *dziA* 60 r.: *Myedzie* 27d, 29, *Ridzie* 44, *Czudziego obyczayą* 50, *Czudziego rodą* 54d, *Nandzie* (gen.) 55, *Na drodze* 61, *Kv sludzie panskymu* 95, *Twyerdzie* (municiones) 100d, *Yandzia* '(lamia, jędza) 102d, *Nandzie* 115d, *Lichoti, nandzie stradzie* (erumne) 120d; *Narodziena* 9d, *Kadziernye* 19, 26d, *Podwyerdziernye* 26, *Besch wschego odwyedziernya* 37, *Wrodzonym* (natu) 40d, *Przechodziena* 41, *Stwirdziernye* 41d, *wydzienye* 41d, *zgladzienya* 52d, *Zgromadzienye* 52d, *Oszlodziernye myodą* 53, *Na zagladziernye* 56, *Ku podzwirdziernyą* 56, *W sgromadzienyą* 61, *Vczwirdziernye* 65, *Vgodziernye* 68, *W sgladzienye* 74d, *Za przewyedziernye*, (pro itinere) 76d, *Splodzienya* 79, *Chodzienye* 81, *Gardziernye* 81d, 90, *Rosplodzienye* 87, *zdradzienye* 82, *Zatwirdziernye* 82d, *Schiedziernye* (sedes) 89, *O przewodziernyu* 84, *Obludzonym* 92d, *rozwyedziernya* 95, *Od porodziernya* 95, *Vydzienye tagemnosci* 108d, *Ogrodzonym* 103, *rospandziernye* 115, *Dovyedziernya prawdy* 128d, *oschandziernye* 110, 135d, *Kv zgladzienyą grzechow* 132d, *Schadzienye* (plantacio) 109d, *Schwyedziernye* 70d, *Stwardziony* (obstinatus) 34d, *Sgladzieny* 77, *Vgladziona* (pollita) 103, *Przirodzieny* 107d, *Vodzierny* 127, *Vnandzieny* 130, *Przevyedzierny* (traducti) 137.

Spółgłoska *dź* przez *A*. — Przez *dziA* 1 r.: *Rozdzie* (arbusta, różdze) 106. — Przez *dzA* 2 r.: *Rosdze* (arbusta) 65d, *gyędzq* (jeżdżą) 71d.

Spółgłoska *dź* przed samogłoską. — Przez *dziA* 150 r.: *bandzie* 12d bis, 17, 21d, 24d bis itd., *Wodzie* 12d, *W rodzie* 14d, *Dziekán* 16d, *Dzierzadło* 18, *dzialano* 18d itp. (także *Kv garzcieli* 'gardzieli' 21d). — Przez *dzyA* 2 r.: *Czarodzyeynik* 29d, *Rozdzyelą* 95d. — Przez *dzA* 54 r.: *Zle dzala* 5d, *owdze* 9, *Bandzemy* 9d, *Dzankwyą* 12, *Dzeczy* 12, *Dzeczancza* 13, *Nye powyedze* 13d itp. (także *Ochądzaly* 'ochudziały' 24).

TBL. I
(przed samogł. inną niż *y *i)

Spółgłoski	sA	szA	śA
przez sA i zA	10% (26)	6% (10)	— (2)
przez ssA	6% (13)	7% (13)	— (2)
przez ssiA sAy i ssiA	—	—	1% (3)
przez schiA i schyA	7% (17)	14% (24)	59% (233)
przez schA shA i szhA	70% (183)	67% (117)	36% (143)
przez szA i sszA	7% (20)	6% (10)	4% (15)

TBL. II
(przed *y *i)

Połączenia	*sy	*sz <i>i</i>	ś <i>i</i>
przez si i sy	16% (5)	9% (7)	6% (4)
przez ssi i ssy	3% (1)	7% (6)	—
przez sz <i>i</i> i szy	—	7% (6)	1% (1)
przez schi i schy	81% (25)	77% (64)	93% (67)

TBL. III

(wygłos)

Spółgłoski	s	sz	ś
przez sch	86% (50)	92% (97)	79% (15)
przez sz	9% (5)	7% (7)	16% (3)
przez s	5% (3)	1% (1)	5% (1)

TBL. IV

(przed samogłoską inną niż *y *i)

Spółgłoski	zA	żA	źA
przez zA i sA	99% (445)	74% (129)	12% (5)
przez szA i scha	— (1)	1% (2)	3% (1)
przez ziA	1% (3)	25% (44)	85% (35)

TBL. V

Spółgłoski	dzA	dżA	dźA
przez dzA	64% (107)	67% (2)	26% (54)
przez dziA i dzyA	36% (60)	33% (1)	74% (152)

TBL. VI

Spółgłoski	cA	czA	ćA
przez czA i cA	79% (291)	80% (233)	49% (164)
przez człA, czyA i ciA	21% (79)	20% (57)	51% (173)

Omówienie materiału we wnioskach przy końcu pracy.

2. *Żołtarz Wróbla* 1528

Spółgłoska s została tu zapisana 3 razy przez s, 14 razy przez ss i 4 razy przez sh (w pozycji przed samogłoską inną niż y i): *psalm* 1/1, 2/1, *samego* 2/3; — *czassv* 1/3, 2/7, *wssądni dzen* 1/6, *wdzen ssadni* 1/6, *napyssal* 2/2, *ssamssyą zabył* 2/4, *wdzen ssadni* 2,5, *wssamaryey* 2/8, *ssądzyl* 2/13, tu też *ssercze* 2/9 oraz *Iesussewy* 2/1, *Iesusza* 2/1, *na smyercz pana jesussewą* 2/2, *cristusseywy* 2/2 (zapis o *panye Iesusssy* 1/1 świadczy, że pisarz nie mówił *Jeżuz Krystusz*, bo od *Jeżuz* oczekiwaliśmy formy o *Jeżuzu*); — *shą 'sunt'* 1/5, 1/6, *shəm* 2/4 bis.

Spółgłoska sz przed A pisana jest zawsze przez ss (8 razy): *nyeodssedl* 1/1, *przissedl* 1/3, *owssem* 1/4, *gynssa* 2/1, *rosprosseny* 2/4, *wssakos* 2/6, *wewlossech* 2/8 bis.

Spółgłoska ś przed A 25 razy przed ssy (A) i raz przez sy (A): o *panye Iesusssy* 1/1, *nyessyedzyl* 1/1, *sprzissyącz* 2/1, *wnyebyessyech* 2/4, *dzyssya* 2/7 (4 r.), 15 razy zaimek *ssyą* oraz *bi kyedi na wassyą pan bog nyerosgnyewal* 2/12 i *ssyebye 'z siebie'* 2/3; — *syedzyl* 2/2.

Połączenie *sy 5 razy przez ssi, 1 raz przez shi: *ssin* 2/1, *ssina* 2/7, 2/8, *ssinv* 2/8, 2/9; — *shin* 2/7 (tylko w wyrazie *syn*). Wyłączam z zestawienia obce *Simvn* i *Syon*.

Połączenie *szi: *pyrwssi* 2/2, *gynssi* 2/2, 2/8, *zestawssi* 2/4, *obroczywssi* 2/4 (5 r. przez ssi). Zaimek *wszytek* pisany tylko

przez *si*: *wsitek* 2/2, *wsitko* 2/7 bis, *wsitky* 2/8, *wsisczi* 2/3.
W zestawieniu go nie uwzględniam.

Brak przykładów z *śi*.

Spółgłoska z przed *A* pisana tu jest stale przez *z* (32 r.):
zarazonym 1/1, *wzakonye* 1/2, *razem* 1/3, *barzo* 1/4, *zesslissyą*
2/2 itp. (tu liczę *wyeruzalem* 2/6). Tylko w *iesusz* i pochodnych
jest *s*. — Przez *z* oznacza pisarz także spółgłoskę *ż* (13 razy):
zarazonim 1/1, *wtimze zakonye* 1/2, *zalezą* 1/2, *bozego* 1/5 itp.
— Połączenie *żA* tylko przez *zyA* (5 razy): *zyemye* 1/5, 2/8,
zyemsczi 2 2, *zyemy* 2 8, także *myotlą zyelazną* 2,9.

Brak w omawianej części zabytku przykładów z **zy i żi*.
— Połączenie **żi* bez wyjątku przez *zi*: *bozi* 1/2, 2/1, *bozim* 1/2,
pozitkw 2/1, *zidowsky* 2/1, *zidowye* 2/4, 2/6, *po zidowstwye* 2/8
(8 przykładów).

Spółgłoski *c* i *cz* przed *A* (i w innych pozycjach) pisane
są bez wyjątku przez *cz(A)*: *na stolczw* 1/1, *czokolwye* 1/4,
Czoss 1/4 itp. (11 razy); — *nyenauuczayacz* 1/1, *szczepyono* 1/3,
częssno 1/4, *oblicza* 1/5, 1/6 itp. (11 r.), — Spółgłoska *ć* przed
A przez *czy(A)*: *przisczyw 'przyjściu'* 1/3, *lyszczye* 1/4, *czyalw*
1/6, *po sswyeczye* 2/4 itp. (19 razy).

Połączenie **ci* stale przez *czy* (7 r.): *unoczi* 1/2, *plinączich*
1/3, *grzesnyczy* 1/5, 1/6, *zlosnyczy* 1/6, *zyemsczi* 2/2, *wsisczi* 2/13.
— Połączenie **czy* 3 razy przez *czy* i 5 razy przez *czy*: *czynycz* •
1/1, *nyeczynyacz* 1/1, *uczynky* 1/5; *rzeczi* 1/2, *czinij* 1/4,
uczinky 1/7, *przyczyna* 2/1, *zaczinal* 2/1. — Połączenie *ći* tylko
przez *czy* (13 razy): *uczysnyayą* 1/5, *wyalebnozczy* 1/6, *na-*
przeczyw 2/1, *nyestraczyly* 2/1, *wipuszczymi* 2/2, itp.

dzA przez *dzA* (2 r.): *na drodze* 1/1, *rodzą* 2/7. Nie ma
wyrazów z *dżA*. — Połączenie *dżA* 5 razy przez *dzA* i 13 razy
przez *dzyA*: *dzen* 1/6 bis, 2/5, *dzeditwo* 2/8, *na dierzawą* 2/8;
nyessyedzial 1/1, *badzye* 1/2, *bądzye* 1/3, 1/4, *kw radzye* 1/6 itp.

Połączenie **dzi* przez *dzi* (1 r.): *myedzi* 1/6. — Brak
przykładów z *dzi*. — Połączenie *dzi* 12 r. przez *dzy* i 1 raz
przez *dzi*: *zgladzycz* 2/1, 2/6, *pobudzily* 2/1, *dzyssya* 2/7 (4 r.),
narodzyl 2 7 bis itp.; *dzeditwo 'dziedzictwo'* 2/8.

ZESTAWIENIA.

Połączenia	<i>sA</i>	<i>szA</i>	<i>śA</i>
przez <i>sA</i>	7% (1)	—	—
przez <i>ssA</i>	72% (14)	100% (8)	—
przez <i>shA</i>	21% (4)	—	—
przez <i>ssyA</i> i <i>syA</i>	—	—	100% (26)

Połączenia	<i>*sy</i>	<i>*sz</i>	<i>śi</i>
przez <i>ssi</i>	88% (5)	100% (5)	—
przez <i>shi</i>	12% (1)	—	—

Połączenia	<i>zA</i>	<i>żA</i>	<i>źA</i>
przez <i>zA</i>	100% (32)	100% (13)	—
przez <i>zyA</i>	—	—	100% (5)

Połączenia	<i>cA</i>	<i>czA</i>	<i>ćA</i>
przez <i>czA</i>	100% (11)	100% (11)	—
przez <i>czyA</i>	—	—	100% (19)

Połączenia	*ci	*czy	ci
przez <i>ci</i>	100% (7)	63% (5)	—
przez <i>czy</i>	—	37% (3)	100% (13)

Połączenia	<i>dzA</i>	<i>dżA</i>	<i>dżA</i>
przez <i>dzA</i>	100% (2)	—	28% (5)
przez <i>dzyA</i>	—	—	72% (13)

Nadto zaznaczyć należy, że

pisarz bardzo dokładnie oznacza miękkość spółgłosek w pozycji przed samogłoskami (innymi niż *i*): *o panye* 1/1, *wyelky* 1/1, *Blogoslawyony* 1/1 itp.; 1 błąd: *gnew* 2/13;

bardzo dokładnie rozróżnia samogłoski *y* i *i*: *pyrwi* 1/1, *napyssał* 2/2, *pobyl* 2/2, *pobygyeni* 2/3, *zwibranimij* 1/6, *mylego* 2/1, *czynycz* 1/1, *pelnych* 1/2, *odrzucenij* 1/5, *ustawycznye* 1/2, *Iesussewy* 2/1 itp. obok *bi* 2/1, 2/12, *abi* 2/2, *wipuszczymi* 2/2, *rosmisłał* 1/2, *rozerwyemi* 2/3, *gresnich* 1/1, *wyerni* 2/1, *przekowi* 2/3, *swim* 2/5 itp.; po *t d r* zawsze znak *i* symbolizu, jący samogłoskę *y*: *potim* 1/3, *zaplati* 1/5, *gdi* 1/3, *zawzdi* 2/7-*prawdi* 2/9, *ctori* 1/1, *wtori* 1/5, *wrichle* 2/13 itp. (1 błąd: *nygdy* 1/4); po *l* w zasadzie znak *y* (tzn. samogłoska *i*), czasem jednak *i* (tzn. samogl. *y*): *lyszczye* 1/4, *missly* 2/1 itp. obok np. *oblicza* 1/5 bis, *policzeny* 1/6 itd.; *ty* zawsze przez *li*: *plinaczich* 1/3, *chwali* (gen. sg.) 1/3, *waxli* 2/3 itp.

Spółgłoska *rz* twarda: *przisczyw* 1/3, *ctorzi* 1/4, *prziczina* 2/1 itd. (przykładów 13). Jedynie w *przymą* 1/4, *przymyve* 1/7, *przydą* 2/2 jest *y*. Może należy je czytać *yj*.

Połączenia *k'i g'i chy*: *wyelky* 1/1, *lasky* 1/3, *uczinky* 1/5 itp., *zagynye* 1/7, *zagynacz* 2/2, *zdrogy* 2/12 itp., *nyenachiloną* 2/9. Także *kyedi* 2/2, *wmurzynskyey* *zyemy* 2/8 itd. (przykładów z *ge brak).

Wnio ski

Z wyżej przedstawionego materiału można wyciągnąć następujące wnioski.

1. Jeronim z Poznania, kopista Wróblowego Zoltarza, na pewno mazurzył. Pisownia jego jest bardzo staranna: doskonale daje sobie radę z tak trudnymi w owym czasie problemami pisownianymi, jak oznaczanie miękkości spółgłosek i rozróżnianie samogłosek *y* i. Gdyby więc w jego systemie fonologicznym istniały spółgłoski *sz* *ż* czy *dź*, na pewno umiałby je zapisać. Pisarz zdradza dążenia poprawnościowe właściwe Polakom mazurzącym: w kilku wypadkach zapisał wymowę sądzącą (*sha*, *sham*) i raz *ż* zamiast *ź* (*myotla* *zyelazna*).

Powstaje w związku z powyższym problem lokalizacji języka Jeronima z Poznania, trudno bowiem przypuszczać, że Poznań mazurzył. Przepisywacz musiał przebywać na terenie mazurzącym, zanim się zaczął pisać »z Poznania«. Ten teren musiał się charakteryzować — poza mazurzeniem — rozróżnianiem *y* i, zachowaniem *-ew-* w dat. sg. i w przyimotnikach, końcówką *-ami* w instr. plur. oraz wymową *syja* *zyto* *cysty* *w nocy między* i *syn kozy* (nie *s'ija* *z'ito* itd.). Czy to nie Sieradzkie?

2. Z zestawień dotyczących Mammotrektu 1471 wynika, że pisarz tego zabytku w zasadzie nie rozróżniał spółgłosek *s* i *sz*, *z* i *ź*, *c* i *cz* oraz *dz* i *dź* (wyróżniając jednak dokładnie szereg *ś ź ć dź*), więc mazurzył. Nie jest to jednak, jak widać, mazurzenie »całkowite«: spółgłoskę *sz* wyróżnił pisarz częściej niż dla *s* pisownią *sch*A (tbl. I), a spółgłoskę *ż* częściej oznacza przez *z*(A) niż spółgłoskę *z* (tbl. IV). Widocznie więc słyszał niekiedy jakąś niewielką różnicę między szeregami *sz...* i *s...*

Spółgłoskę *s* (jak i spółgłoskę *sz*) oznacza pisarz *Mammotrektu* najczęściej przez *sch*, podobnie jak to robi — w mniejszym stopniu — pisarz *Kazania na dzień Wszystkich Świętych*. Jest to bardzo rzadko spotykany w zabytkach staropolskich sposób oznaczania spółgłoski *s* (trójznak *sch* częsty jest tylko dla spółgłoski *sz*). Czy to nie objaw szadzenia i to szadzenia prawie »totalnego«?

W zabytku tym stosunkowo bardzo starannie oznaczana jest miękkość spółgłosek w pozycji przed samogłoską (inną niż *i*). Normalnym znakiem miękkości jest *y*: *Nyeznaný* 5, *Nyevcztylywe* 5, *Gwyazdne nyebo* 5d itp.; w trzech wypadkach znak *i*: *Nie otraczy schiq* 67, *nie znydzie* 101 i *gwiasty* 86. W 5 wypadkach — jak pisze Łoś przy omawianiu pisowni zabytku (str. 140) — spotykamy »nieracjonalne oznaczanie miękkości spółgłosek«: *sczygya* 'ściga' 5, *Nowe myeschance myeschanye* 'calendae' 25, *Namyawyasch* 'alloquaris' 76d, *Craymy okolnye* (zamiast *krainy okolne*) 82d i *Ozi-myie zitho* 26. W jednym wyrazie poprawka z *nye vymavya* na *nye vymavya* 136d. Wydaje się jednak, że w tych przykładach mamy do czynienia nie z »nieracjonalnym oznaczaniem miękkości spółgłosek«, a po prostu z oznaczaniem pochylecia samogłosek *e* i *a* (ścigá, miészácé miészané, namáwiász, krainy okolné, ozimé żyto, nie wymáwiá). Pisarz wykazuje raczej skłonność do nieoznaczania miękkości niż do nadużywania znaków zmiękczenia: *Struzyny czyrnowe* 10d, *Schoczewney karmey* 11, *thayneysa* 22d, *Qwitne* (3 sg.) 33, *czynaczi* 47d itd. (ponad 20 przykładów takiej pisowni). — Przy tej tendencji do oszczędzania znaku miękkości zastanawia fakt, że po spółgłoskach *sz* z *cz* *dź* *c* *dz* ten znak w dużej ilości się ukazuje (przeważnie *i*, rzadziej *y*). Czyżby te spółgłoski były u pisarza *Mammotrektu* 1471 jeszcze miękkie? To zupełnie możliwe ¹⁾ Ale powstaje trudność tego rodzaju: jeśli byśmy uznali, że głoski *sz* i *ż* były miękkie, to wobec prawie

¹⁾ Także w 4-ch wypadkach miękkość *rz* jest tu zapisana: *W porzbie* 17, *Dwye myerzie* 88, *Przesch prziestanya* 47d, *Na krziemyenyá* 61.

całkowitej identyfikacji szeregów s... i sz... musielibyśmy też uznać za miękkie także spółgłoski *s i *z, zwłaszcza, że ta (mocno hipotetyczna) miękkość *s stwierdzona jest w 17 wypadkach (tbl. I), a miękkość *z w trzech (tbl. IV) i w formie *Ku obrazewy* 138; nadto połączenia *s i *sz oznacza pisarz zupełnie tak samo jak połączenie *śi*, co podkreśla wrażeńie, że wymowa obydwu spółgłosek, tzn. *s i *sz, była podobna do wymowy *ś*, tzn. palatalna. Pisarz wymawiałby przy szadzeniu *sz'am ż'amek* i *sz'edł ż'aba*, a przy mazurzeniu *s'am ż'amek* i *s'edł ż'aba*? Wniosek wygląda zbyt fantastycznie.

Skąd więc pochodził pisarz Mammotrektu? Obok wielkopolskich cech językowych (np. —'ev —, na — w superlatywach) spotykamy tu przewagę *ir* nad *er*, *ujrzał*, *wyjrzał*, *pojrzedni*, *nie jrzeli* (ale w nagłosie *śrzodek*, *źrzebie*), zmianę 'a w 'e po miękkiej w *wszek* (1 r., obok 2 r. *wszak*), stałe *dzierzeń* (tylko raz *trzymaj z nami*), typowo mazowiecką hyperpoprawność *ścjarwa* (ale *perkan*), 1 raz *je — w jeszczeryzycy*, obok *wypetto* występuje *wyplewę* i *wyplewiesz*, itd. itd. Oznaczenie więc miejsca pochodzenia pisarza tego zabytku nie jest rzeczą łatwą. Tutaj na razie ograniczam się do stwierdzenia: na pewno nie pochodził on z centralnej Wielkopolski.

U w a g a. Artykuł mój był już w druku, gdy ukazała się praca Janiny Neuls pt. *Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich w „Zołtarzu“* *Wróbla* w *Języku Polskim* XXXIII (1953) str. 378 — 380. Autorka stwierdza tam mazurzenie (nie dając analizy pisowni) i gotowa jest umieścić pisarza Jeronima w Sieradzkim. — Co do „szadzenia“ w Mammotrektie: w pracy *Jak mogło powstać polskie mazurzenie* (Biuletyn P. T. J. XIII) przypuszczam, że wymowa zidentyfikowanych szeregów *s z c' dz' i sz' ż' cz' dź'* mogła oscylować przed dyspalatalizacją funkcjonalnie miękkich między *s'...* i *sz'...* Pisownia Mammotrektu, obok innych faktów, pozwoliła mi na wysunięcie tego przypuszczenia.